

SEBERO ALTUBE JAUNAREN OMENEZ

(GERNIKako JUNTETXEAN, 1979-VIII-27)

ALTUBE-TAR SEBER JAUNAREN MENDEURRENA ZABALTZEAN

Gernikan, 1979, Abuztuak 27

Fr. Luis Villasante

Bizkaiko Jaurerriko Diputadu Jenerala.

Gernika eta Arrasateko Alkate jaunak.

Euskaltzainak.

Gernikar eta hainbeste lekutatik etorri zareten Jaun-Andreak: Arratsalde on denoi!

Euskaltzaindiaren batzarre batetik bestera bitartean Euskaltzaindiko norbait hiltzen denean, ohitura du gure Akademiak batzar hasieran haren aipamena egitea. Eta hori da gaurko kasua. JOKIN ZAITEGI, ohore mailako euskaltzaina, hil berri dugu. Arrasateko semea zen, Severo Altube bezalaxe, eta honek bezala hark ere euskararen aldeko lanetan eman ditu bere bizitze eta indarrak.

Gerra ondoko urte latz haietan, euskaraz ia deus egiterik ez zegoenean. *Euzko Gogoa* aldizkaria sortu zuen, nun eta Guatemalan! Olerkari, idazle eta batez ere itzultzaile izan dugu Zaitegi jauna. Greziako pentsalari handien obrak —Platon eta abar— itzuli ditu euskarara. Euskaraz benetazko kultura bat izan dezagun oinarriak ezartzea izan da Zaitegiren asmoa, eta langintza horretan higitu ditu bere urteak eta bai bere txanponak eraldi ere.

Zaitegi jauna euskaltzain leguntzailea izendatua izan zen 1953. urtean. Ohore mailako euskaltzain, berriz, 1977.ean.

Goian bego gure adiskide eta gogaide zaharra.

Gernikan biltzen da gaur Euskaltzaindia. Nik dakidala, gerra ondoko garaian gaur arte ez da uri honetan batzartu Euskaltzaindia, nahiz eta uri honek lokarri hautsi ezinak izan, bai Euskaltzaindiarekin eta bai euskararekin.

Gernikako hilerrian —kanposantuan— hiru euskaltzain daude ehortzirik: Carmelo Etxegarai, Bonifacio Etxegarai eta Altube-tar Seber jauna.

Gernikak euskararekin dituen lokarriak ez naiz hemen kontatzen hasiko. Zerbait aipatzearen, hauxe bakarrik esango dut: gure herri literaturan gogoangarri direla Gernikako Marijeseak. Eta Gernikan edo Gernika inguruan bertsolari-tzak loratze ederra ezagutu duela eta ezagutzen duela gaur oraino: hor dira, diodana probatzeko, Enbeitatarrak eta abar. Euskal idazleen artean ere bada izen bat baino gehiago, noski. Bizi direnak aipatu gabe, ahaztuxea dugun izen bat nahi dut gogoratu: Kanala-Etxebarria, Valentin Berriotxo doha-tsuaren bizitzea eta beste Gernikako euskararen idatzi zuena.

Baina goazen zuzenean gaurko ospaketa honen motiboa adieraztera. Severo Altube jauna gaurko egunez, orai dela 16 urte, hemen Gernikan hil zen. Eta gainera, hura jaio zenetik aurtun dira ehun urte.

Severo Altube ez zen gernikarra, mondragoitarra baizik, baina gazte zela etorri zen Gernikara eta hemen eman zuen bere bizitzeko zatirik onena; bere euskal lanak ere hementxe egin zituen. Uri honetako alkate ere izan zen.

Euskararen kezka bihotzean josia ekarri zuen beti Altube jaunak. Gure hizkuntza nola bizirik atera, nola iraun arazi: hori zen Altuberen ardura nagusia. Euskarak, herri hizkuntza bizi bezala iraun dezan, ze problema eta korapilo askatu behar dituen: hori aztertu eta argitu nahi izan zuen, problema horien gainean argi egin, argia zabaldu. Horretarako linguistika eta gramatika gaiak ikastera lotu zen. Hortik jasotako irakaspenez jantzirik, euskarari bidea zabaldu nahirik eta euskararen bizitzea beti gogoan izanik, bere ustez euskararen bizitzerako kaltegarri zena salatu eta mesede dena bultzatu nahi izan zuen.

Garai hartan hitz kontuan nagusi zebilen purismoa kaltegarritzat jo zuen. Euskara jatorraren joskera zein den aztertu zuen. Euskal azentoz ikerpen sakonak egin zituen. Euska-

SEBER ALTUBE LERTXUNDI
(1879-1963)

raren Batasuna euskararen iraupenerako zein beharrezkoa den behin eta berriz eta aspertzeke erakutsi zuen.

Euskara salbatzeko euskara maitatzea ez dela aski esaten zuen Altube jaunak. Maitetasuna ondo dagoela, baina maitetasunaz gainera argia eta jakintza ere behar direla. Bestela, jakintza gabeko maitetasun itsuak mesede baino kalte gehiago egin ohi diola sarritan maite den gauzari. Eta horrelako zerbait ikusten zuen berak garai haretako euskalzaletasunean. Maitetasuna, bai, baina askotan maitetasun itsua, gutxi argitua, eta argi hori berarentzat zuzentzen eta besteontzat zabaltzen ahalegindu zen.

Ni gernikar naizenarren, aitortu behar dut liburuetatik ezagutu nuela Altube jauna aurpegiz baino lehen. Haren irakaspak oso estimatuak nituen eta asko lagundu zidaten. Eta nik bezala séguraski aitortuko dute beste asko eta askok. Bai. Altube jaunaren maisutzaren arrastoak garbi ezagun dira gure adinekoen gizaldian.

Honekin ez dut esan nahi maisu bezala beti hutsezin denik. Gizonok denok gara mugatuak eta neurridunak. Hark ere beharbada gauza guztietan ez zuen beti ongi asmatu. Beharbada gauza batzuetan urrunegi joan zen. Edozein modutan ere, euskaltzain bezala Altube jauna eredu eta ispilu bat dugu guztiok.

Ez noa gehiago esatera haren bizitze eta lanei buruz, zeren hortaz beste batzuk mintzatuko dira gaur.

Euskaltzaindiak Altube jaunaren mendeurrena handikioro ospatu nahi du. Eta hau da arrazoia: Lehen orduko Euskaltzaindi zahar hartan, Azkue kenduz gero, inor gutxi gailurtu da gramatika lanetan Altube bezanbat.

Gaur, bada, mendeurrena zabaltzeko, Altube hil zen egunean bertan batzarre agiria egin nahi izan du Euskaltzaindiak hemen Gernikan.

Abenduan, berriz, eta Arrasaten —han jaioa baita Altube— hiru egunetako Biltzarrak, euskal gramatikari eskeiniak, egingo dira. Gramatikari izan genuen Altube eta hari eskeini dakioken omenaldirik hoberena horixe dela uste dugu: euskal gramatikaren esparrua lantzea. Gero, berriz, datorren urteko udan, hemen Gernikan atzerriko euskalarien biltzar

bat egiteko asmoa dago. Baita liburu bat ere agertuko da urte barruan Altube jaunari buruz.

Hauek dira, jaunak, Altube-tar Seber jaunaren mendeurrena ospatzeko antolaturik dauden ekintza nagusiak.

Eta honenbestez zabaldurik gelditzen da Altube jaunaren urtea.

SEBERO ALTUBE, GIZONA

Gernika, 1979-VIII-27
J. M.ª Velez de Mendizabal

Euskaltzainburua, Gernika eta Arrasateko alkateak, euskaltzainak, jaun-andreak, AGUR

1.879.eko Azaroaren 8an, eguerdiko 12etan Klara Lertxundik, Juan Alejandro Altuberen emaztea, haur bat munduratzzen zuen Arrasaten. Egun berean izan zen bataiatua Donibaneko herriko Eliz Nagusian. Egutegiko Sainduen Izendegiarri jarraituz, alde batetik, eta aitapontekoaren izenaz baliatuz, bestetik, SEBERO MIGUEL ipini zioten Bataio Liburuan jaio berriari.

Juan Alejandro eta Klarak ba zuten aurretik beste seme bat, Benigno, Sebero baino urtebete zaharragoa. Bikoteak, oraindik, beste ume bi izango zituen: Jesusa eta Hilario Mercedes.

Zernolako haurtzaroa izan zuen Seberok? Galderari erantzuteko sendiaren testuingurua aztertuko dut, gaingiroki ez bada ere. Aitak "errementari-tabernari" zuen ogibidea. Bera ezagutu zuten arrasatear guztiongandik mugaketa berbera jaso dut Juan Alejandroren xehetasunak eskatzean: *gizon zakarra*. Zurrutak tiratzen zuen, gainera, eta anai-arrebak sarri ikusi ahal izan zuten aita bere senetik joanda. Etxeko giroa ez zen bat ere ona eta, behin, Benignok lagundurik, Seberok ihes egin zuen etxetik Gasteizko senideengana.

Seberok hamabi urte zituelarik bere ama hiltzen da. Etxe hartako maitasun-iturri bakarra itzali denez harremak zailagoak egiten dira aita eta gaztetxoan artean. Benignok urte batzu geroxeago bizitzera Argentinara joan den Hilarioengandik berriak eskatzean honela esaten dio honi esku-titz batetan:

“...y con todas las noticias, pues quiero estar enterado de todas tus cosas, pues ya sabes que cuando joven era yo el padre y la madre, si así se puede llamar.”

Sendia, bestalde, handitzen doa Juan Alejandro beste bi bider ezkontzen baita, lotura hoietatik seme bana edukiz.

Seberoren abiapuntua ez da, ikus daitekeen bezala, ezertxo ere atsegina. Nola, beraz, iritsiko den mailaraino iristea? Amaren altzoan ezagututako maitasunaren haziak kontrako erreakzioa sortuko du bere baitan. Eta txikitandik saiatuko da barneko lirikotasunak markatzen dizkion bideetatik.

Musika da Seberoren lehen zaletasuna. Juan Jose Rodriguez Arrizabalagak, Arrasaten “Maixu Zaharra” izengoitiz ezaguna, erakutsiko zizkion solfeo oinarritzko kontzeptuak. Herriko organulariaren kargua Victoriano Balerdik 1.892.an hartzean berarekin hasten da Sebero ikasten.

Armonia, musika konposaketa eta beste aurrera zera-matzan Seberok instrumentoak menderatzen zihoan batera. Honela, bibolina, errekingtoa, kitarra... Baina beste bat izan zen egun haietan ospe handia ekarri ziona: dultzaina.

Dultzaina-hirukote bat osatu zuten Seberok, bere anaia Benignok eta Kristobal Bedia 9 urteko gaztetxoak. Arrasateko inguruetan ez ezik Euskal Herri osoan ziren ezagunak. Sari batzu ere irabazi zituzten. Hirukote haren kalitateaz ideia egiteko, Kristobalek herriz herri zebilen lehen uda amaitu ondoren 1.000 pezeta eman zizkiola aitari esan zidan behin haren arrebak. Union Cerrajerako orduko soldata 10 urteko mutiko batentzat egunean bi errealekoa zen.

Bitartean Seberok solfeo klaseak ematen ditu herriko Udaletxean eta baita berean ere. Bandako kide dugu zuzendari izendatu arte 1.899.an. Bere ogibidea musikan dagoela ikusten du, lanean ihardunez atsedetik gabe, ezagupide sako-nagoak erdiesteko. Eta mugak hedatu nahian, Gernikako Bandarako irten diren azterketetara azaltzen da, kargua berarentzat izanez. 1.901.eko Abenduan gaude.

Seberok bere jaioterria uzten du. Aurrerantzean zer aurkituko duen ez daki baina gizon itxaropentsua dugunez bere indarretan jarri du sinesmen osoa. Ez du sekulan Arrasate ahanzikoa, aukera duen bakoitzean bere jatorria zein den eza-

GERNIKAN, 79-VIII-27. Euskaltzaindiak Altuberi egindako omenaldia. Ezkerretatik eskuineira: Mitxelena, Haritschelhar, Abaitua (Gernikako Alkatea), Villasante, Ardanza (Arrasateko Alkatea), Satrustegi eta San Martin.

gutaraziz. Baina Gernikak bereganatu egin du eta bertatik emango dizkigu fruiturik onenak.

Euskararekiko joerak errotu egin du berarengan. Honek beste zenbait alderdi eta giro ukitzeko posibilitatea ematen dio. Musika eta, batez ere, linguistikako ikasketei ekin die gartsuki. Heurei eskaintzen dizkie bere orduak oro. 1.914.eko hasieran Gernikako inguruetakoa harma lantegi batzuk bat egitea erabaki zuten "Alkartasuna" izenekoa eraikiz. Seberoren ibilbide zintzo eta zuzena ikusirik enpresako arduradunek zuzendaritza eta Kontseiluko Lehendakaritza eskaintzen dizkiote 1.916.an. Hau dela eta, Bandako lana utzi behar du. Eta berarengan fedea jarri zutenak gaizki ez uzteko edo, Seberok "SIVISPACEM" deritzan pistola berri baten patentea lortzen du bi urte goroexago.

Urte berean, hau da, 1.918.ko Apirilaren 11.an Urkiola-ko Elizan ezkontzen da Gregoria Gangoiti andereñoaz. Argentinan jaioa izan arren gurasoak bizkaitarrak zituen emakume hau Altuberren euskarria izango da egun honetatik aurrera.

"Bizkorra, urduri eta harro xamarra baina bihotz handikoa" omen zen ongi ezagutu zutenen eritziz. Begirune handia zion bere gizonari eta Seberori aholkua eskatu aurretik ez zen etxean erabakirik hartzen.

Bikoteak ez zuen seme-alabarik izan. Hala ere, Benigno anaiaren andrea hiltzean sei urteko hauen alaba Elixabete hartzen dute etxerako.

Gregoriaren gurasoek emaitza garrantzitsuak egin zizkioten Gernikako herriari. Honela, aitak Buenos Airesen 1.922.an testamentua egitean, bere ondarearen bostena Asilo Kalzadari utzi zion. Honela dio testamentuak: "Siendo el legado valioso, representa un beneficio de alta importancia a la institución legataria". Bestalde, "Gizarte Etxea" egin ahal izateko amaren terreno batzu saltzen ditu sendiak 1.957.an, "en las condiciones de 250 pesetas el metro cuadrado, por tratarse de finalidad benéfica".

Bizitza aurrera darrai. Arrasateko etxe bateko atarian irakur daitekeen "Solus labor parit virtutem sola virtus parit honorem" esaldiaren inguruan jasotzen ari da bere mundua Sebero. Eta honela, euskara eta musikaren gaineko

artikulu, hitzaldi eta liburuak euskal "erresistentzian" abangoardiako punterengo tokia ematen ari zaizkio.

1.920.eko Ekainaren 22an izendatzen dute euskaltzain Txomin Agirreren hutsunea betetzeko. Abenduaren 28an eman zuen sarrerako hitzaldia bere aurkezlea R. M. Azkue euskaltzainburua izanez. Hitzaldiaren titulua "*Izkuntz jakintzia ta euskeriaren bizitzia*". Bertatik atera ditut ondoko lerroak, euskarari dagokionez, Altube ren izpirituz jabe gaitzen. Hitz zorrotzak, gaurregun ere osorik aplikatu daitezkeenak:

"Euskerearen bizitzia: esan bearik eztala dirudi baina bada: euskaltzaleok, euskerea maite dogula dinogunok, euskereari dagokion gauzeetatik gorengotzat, beinzentzat, nagosijentzat, beronen bizitzia euki bear dogu. Beronen edestija, beronen zaartasuna, beronen edertasuna, beroneri buruzko geure eretximeretxiak eta enparau guztija eztira ezer ere; bazterrera jaurti bear ditugu, euskeriaren bizitza bera, laguntasun eske, oiuka, deika, erostaka ikusten dogunean.

Eta, eztabilku, gaur, ofela, geure izkera maiteau?"

Nolanahi ere, Altuberi aurpegiratu zaion okerrik gogorenetakoa bere lan gehiena erdaraz ematea da. Dela hamar egun hildako Jokin Zaitegiren hitzak dira ondorengoak:

"Altuberengan aurkitu dudak akatsik handiena erderaz idaztea dateke. Beharbada, orduko euskaltzaletasuna ez zen oraingoaren aldean alderatzekoa; oraingoa askozaz zintzoagoa da hizkuntzari begiraturaz. Edozer gai euskaraz eman nahi genuke. Hauxe ageri da euskal idazle gazteen artean.

Nolabait, Altube bera ere ohartu zen horretaz, *Euzko Gogoa*-n euskaraz idatzi baitzituen "Erderakadarik Txarrenak" izeneko lanak, *Erderismos*-aren laburpen gisa."

Gernikako herriak, bestalde, lehen agintaritza ematen dio 1.931.ean. Postu honetan 5 urte iraungo du Bizkaiko gobernadorearekin ados ez zegoenez dimisioa azaldu arte.

Baina itzelezko ekaitza gainean zegoen. Seberoren moduko gizonen lana zeharo eragotziko zuen ekaitzak lehen tximistak botata zituen. Gau beltzak bere hagin eta hatzapa-

rrak erakusten zizkion Euskal Herriari. Seberok, "hemen ez dago gauza onik" aurreikusiz, herbesteko bidea aukeratzen du 1.936.eko Irailean. Eta Altubek, bere Herriaren oinazeak mindurik, bertan behera uzten ditu ordurarte esku artean zeramatzan lanak. Pabe-ko Hotel L'Europe filosofo kezkatu baten egoitza bilakatzen da. Herriaren, gizonaren, oinazea da goitik behera arduratzen duena eta berau izango du ardatz urtetako ikerpenetan.

Hauen ondorioa *La Fonction de la douleur* obra dugu. Liburua atera ahal izateko Frantziako CNRS-ari egiten dion eskarian honela esaten du Altubek:

"...herritar paketsuen sarraskiak-nere jaioterrian, Arratsen, 43 pertsona afusilatu dituzte Francoren tropek-bultzatu nau arazoaren muina ikastera, hau da, zein datekeen munduko bizitzan gaizkiaren eta giza-oinazearen zergaitia."

Hogeitabi urtetako herbestaldia amaitzen da Sebero eta Gregoriarentzat 1.958.an berriro Gernikaratzean.

Sebero euskarari buruzko ikasketetara itzultzen da, lehengo indar eta maiztasunaz ez bada, bai esperientziak ematen dion ziurtasunaz. Baita gerra aurreko solasaldi luzeak ere itzultzen dira. Segundo Olaeta, Kastor Uriarte, Julio Bareño eta beste lagunen artean iragan denboretako uneak datoz gogora. Gernikako Abesbatzaren sorkundea izango da, edo Altuberen etxean asmatutako "Elai-Alai" koreografi Taldea, edo Kasinoan egunero egiten ziren xake jokaldiak, edo Seberoren lan eztabaidagarriak, edo Gernikako bonbaztapena...

"Aberriaren askatasuna kulturaren bitartez" Seberoren sloganeko uneak ziren haiek. Euskara eta musikaren bidez kontzientzi nazionalaren bila. Hauxe zen Altube-politiko haren ezaugarria. Euskaltzale politiko baino lehenago zen Altube harena. Gaurko gure politikoei, zuri nahiz gorriek, sarri ahanzten duten formula. Tornulari, legegizon, futbolari, arrantzale izateko lehendabiziz *herritarra* izan behar baita. Horixe zen Altube, herritarra.

1.961.eko Uztailaren 27an Gregoria hil da, bere aitak hain maitekiro lagundutako "Asilo Kalzada"-n. Laurogei urte zituen.

Hau dela eta, Seberok bizitokia aldatzen du Gernikako bertako Arrien-enera. Bere osasuna, bizitzan zehar arduraz zaindu duena, makaltzen dihoa. Hala ere, indarrrik gelditzen zaio oraindik bere lagunak hartzeko. Arrasateko Bandan kide izandakoek bisitaldi bat egiten diote 1.962.eko udan, berari omenaldi txiki bat egiteko. Eta Seberok besoak zabalik hartzen ditu hunkipenak betetzen duelarik. Arrasateko bizitzaren orduak gogoratzen ari da. Aurrean ditu txikitango bere lagunak. "Errementari-tabernari" baten semea besterik ez zen denboretako lagunak. Eta orain bere tokia du irabazia euskal arloan. Urte asko iragan da linguistikako hildoa urratzen lagunduko zion Hovelacque-ren "Linguistique" liburua Azkuek utzi zionetik. Gehiago oraindik Gernikako herriaren ondarea diren "Marijesiak" bertsoak harmonizatu zituenetik. Beharrezko urratsak erabat itzaltzen ari zen beraren karrean.

1.963.eko Abuztuaren 27a. Gaur bezalako eguna. Seberok igarri egin du amaiera. Gogoko zuen Tino Rossiren ahotsa entzun nahi du azken aldiz. Beraren ezpainetatik "Lili Marlen" abestia hots motelaz sortzen da. Alemanez harturikako Pabo haren azkenengo gogoeta izango da. Malkoz beterik ditu begiak Lumon iganderoko Mezatan jotzen zuen "Goiz aldean zeruetan..." kanta entzutean.

Arratsaldeko 2.etan Seberoren bihotz nekatua betiko gelditzen da. Gernikako Eliza Nagusiaren kanpaiek gizon handi baten heriotzea ezagutarazten dute. Biharamunean, *beraren* Musika Banda lagun duelarik, Altuberren gorpua Gernikako kanposantuan da ehortzia, berak diseinatu eta gerturiko hilobian. Haren ondoan Gregoria eta honen gurasoak.

Kurutzeko marmorezko xaflan Seberok idatzitako olerkiak ederki mugatzen digu mundu honetatikako haren igaraldia:

Jainkoak, Adanen bidez
zigorkatu ginduzanez,
lur-bizitza igaro dozu
pena askogaz, poz eskasez,
zerua irabazia dozu, bai!,
nekaldi orren ordaiñez.

SEBERO ALTUBE ETA GERNIKAKO EUSKARA: DOMINGO KANALAETXEBARRIA

Gernika, 1979-VIII-27

J. A. Arana Martija

Euskaltzaindiko Jaun agurgarriok.

Jaun andreok:

Benetako poza hartuko zuen biltzarre hau ikusirik Jose Paulo Ulibarri okondotarrak: orain 147 urte, 1832.ean, igarle bezala, bertso hau jarri zuen eta:

“Ogeta lau gizon
behar dira izentau
Gernikako Batzarrean
euskeraren ganean
egiteko alegin hau.”

Gernikako Batzar Etxe honetan bildu zarete, Euskaltzainok, euskararen ganean eten gabe lan egin zuen gizon hospetsu bati omenaldi bat eskaintzeko; bazen garaia Euskaltzaindia Bizkaiko Etxe Nagusi honetan biltzeko eta gernikarrok oso harro gaude gertaera honekin. Baina gure poza gehitzen da bertoko semetzat dugun Seber Altube egintza honen gune dela ikusiz.

Altuberi dagozkion gauzarik gehienak esanak dira, maisuen ahoetatik, gainera, eta esango dira mendeurren barru honetan. Eta nik ez dakit zer esan nakizuekeen aspergarri ez izateko. Beraren biografiaz zeozertxu esateko gertu nengoen, baina Velez de Mendizabal adiskide dudanak bete du arlo hau. Seber Altube musiku bezala estudiatzea ere gai zirikagarria zen, baina musikuen biltzarra ez da gaurkoa hizkuntzazko gai ei zuzendutakoa baizik; eta gainera, Altubereren musika ezagutzeko ez da gauza hoberik musika bera entzuneraztea baino eta bizpahirur lan baino ez badira ere, Gernikako

Andra Mari Koralak gero eskainiko dizkigu. Nola bada bete niri emandako agindua?

Seber Altube, dakigunez, musiku bezala etorri zen Gernikara 1901.eko Abenduan. Eta musiku lanetan jardun zuen lehenengo urteetan El Progreso ostatuan bizi zelarik. *Gernika* Orfeoiarekin lehiaketetan zebilela Azkue jauna ezagutu zuen Seberok eta Azkuerengandik biztu zen beraren baitan euskararen ardura. Arrasatetik Gernikara etorrira ez zuen euskalki problemarik aurkitu hango eta hemengo euskara erdi berdina ziren eta bait dira. Baina nolakoa zen orduan Arrasaten eta Gernikan egiten zen euskara? Herriko euskararen zale eta aldeko Sebero zenez gero, zein zen Seberok maite eta defendatu zuen Gernikako euskara? Nere hitzaldiñoaren gaia hau xe bera izan daitekeela iruditu zait.

Gernikara etorri eta 30 urte geroago, *La vida del euskera* liburuan esan zuen Altubek 40 urte lehenago, hau da, 1891. ean Gernika zela "una plaza fuerte del euskera", eta hau esakeran esan nahi zuen herria, Gernikan, euskaraz mintzatzen zela. Baziren orduan euskaltzale trebeak, gero ikusiko dugunez, baina Altubek esan nahi zuena zen herria euskalduna zela. Hori esan zuenetik beste 40 urte iragan dira eta orain ere ba dauzkagu Gernikan ez euskaltzaleak bakarrik, euskaltzainak ere bai: hemen dagoen Aita Luis Villasante Kortabitarte, Ajengizko Errenteriakoa, Euskaltzainburua dugu, eta Jose Basterretxea "Oskilaso", Imanol Berriatua, Juliana Berrojalbiz, Kepa Enbeita, Bitoriano Gandiaga, Inazio Omatxebarria, Joan Mari Torrealdei. Gernikakoak batzu eta inguruetakoak besteak, urgazleak dira. Baina herriak euskararik egiten du? Hor dago gakoa! Herriko euskara da euskaltzaleen oinarria, maite eta defendatu behar dena, Altubek maite eta defendatu zuena.

Nolakoa zen orduko euskara Gernikan jakiteko Altuberen *Erderismos* eta *El Acento Vasco* liburu mamitsuetara jo dezakegu. Lehenengoan, eta 8. orrian, Busturiko Bikarioaren Dotrina aipatzen du; Gernikan Egurrolak 1893. ean argitara emandako ale bat erabili zuen Seberok.

Gerotxoago, Gernika inguruan, euskaldunek gazteleraz hitz egiteran darabiltzaten "euskerakadak" aipatzen ditu. Erakuspen bat ematerakoan hauxe aipatuko nuke: aldegoi = aldegon. Adibide hau gero 1922.ean, Gernikan, Eusko Ikas-

kuntzak antolatu zuen Biltzarrean agertu zuen Altubek bere "Euskel itz barrijak" hitzaldian. *Mondragon, camion, capon* erdal hitzak Gernika inguruan *Mondragoi, kamioi, kapoi* euskarara itzultzen bait dira, gaizki egindako jantziak beheko partean agertzen duten *aldegoi*-a, eta aurkako zentzua, gernikarrek *aldegon* erdaratuko dute.

Erderismos-en 20. orrian Lumoko Madariaga baserriko etxagunari entzundako esaldi bat dakar. Eta gerotxoago, Gernikakoa izan ez arren, Gernikari dagokion bertso oso hospetsua kritikatzan du Seberok. "Gernikako Arbola bedeinkatua da" gaizki esanda dagoala dio Seberok, joskera aldetik "Gernikako Arbola da bedeinkatua" izan beharko luke eta.

Gernikako seme zen Belumendu, Julio Bareñoren ezizena noski aipatzen du 29 eta 140. orrialdeetan beronen esaldi batzu komentatuz. Eta Arrasate, beraren jaioterria ahaztu ezinik, hango esaldi jator bat jartzen du 40.orrian: "Gizon ori joan joak ala etorri jatok? Beste Gernikako esakera berezi batzu ere aipatzen ditu, adibidez.

"Un modismo curioso cuyo uso es bastante corriente en la comarca gernikesa: consiste en reducir a verbo frases enteras, generalmente rematadas por un nombre verbal, el cual es seguido del auxiliar *egin* conjugado perifrásticamente; así resultan oraciones tales como:

— "Orrek etxera joan egin gura dau."

— "Zuk baztarrak lotsatu egiten baño eztakizu."

— "Arek "entzun nai eztozun gauzaren bat esan" be bardin egingo deutsu gero!"

Eta hala Gernika eta inguruko esaldiak aipatzen ditu beste orrialde askotan:

"Salbetara joan" esaten da Gernikan eta ez Salbera, meztara esaten den bezalaxe. Edo "Ako ederra!" eta "Ako gauaren ederra!".

El Acento vasco bigarren liburura jotzen badugu, fonetikako hainbat Gernikako berezitasun azaltzen ditu Altubek. Orixe, Azkue, Larrasket eta Gavelen estudioen gaintik beharrezkoa zen Altubek Navarro Tomás en *Observaciones Fonéticas sobre el vascuence de Gernika*, 1922.ean argitaratua,

kontutan edukitzea. Baina gernikarren gandik berak hartutako fonemak ere ematen dizkigu liburu eder honetan. Ez larregi luzatzeko hitzaldiño hau, adibide bi bakarrik emango dizkizuet:

Kalzada Babesetxeko Errifa egiten zenean, jendeaurrean zenbaki sarituak emakeran, hala abesten zuen antxina—dio Seberok— herriko pregoneruak:

Lau mile bosteun eta ogeta zortzi.

Orain, ostera, pregoneru berriak, euskarazko tonologia ikasi ez duenez gero, hala kantatzen ditu zenbakiak:

Lau mila bosteun eta ogeta zortzi.

Hau da Altubek ematen digun bigarren adibidea: Subía un día un conocido gizon por la carretera de Luno montado como de costumbre en su motocicleta; al pasar delante de un grupo de gernikeses, preguntó uno de estos:

—¿Quién ha sido ése?

—Don José —respondió uno—; pero un tercero replicó:

—Don José no, sino don JÓse.

Neuk ere ezagutu nuen gizon hori. Muxikakoa zen; eta guk eta herri guztiak deitzen zuen dón Jose.

Harira etorri ez arren, eta *El Acento Vasco* liburuaren mamia utzi orduko, gauzatxo bat esan behar dut. 1974.eko *Euskera* aldizkarian eman nuen Altuberi dagokion Bibliografia; hutsune bat dago zerrenda horretan orain bete nahi dudana: 1927.ean, Argentinan zegoelarik, *La Prensa* egunkarian argitara eman zituen Altubek, Ekain eta Uztailean, lan txo batzu: "Algunos argentinismos explicados por el idioma vasco". Ene ustez laister izango dira lan hauen fotokopiak Euskaltzaindiko Bibliotekan postaz eskatu ditut eta.

Ikusten dugunez, herriko euskara maitatzen zuen Seberok eta gainera eredu bezala bere liburuetara eramane zuen.

* * *

Baina Altube ez zen literato bat, hau da, ez zuen ezer literaturarako idatzi. Gramatiko eta linguista zen Sebero. Hurrengatik herriko hizkuntzatik adibide bezala jartzeko per-

lak baino ez zituen ateratzen Altubek. Nola bada jakin zein zen orduko euskara gernikarren ahoetan? Zoritzarrez gure liburutegi eta biblioteketan urriak dira Gernikako euskararen idatzitako liburu eta paperak. Gernikako bonbardeoan erre ziren Karmelo Etxegarai eta Timoteo Loizagaren liburutegiak, orduko euskalzaleenak, apaizenak etabar. Ez zen paperik ere geratu erreketan negargarri haren ondoren. Dena dela, zeozertxo kontserbatu da beste toki batzutan.

Juan Ruiz de Larrinaga, prantziskotar jakintsua, Gernikan jaioa zen 1876. ean. "Aranbeaskoa" ezizenagaz argitaratu zituen euskaraz lan batzu Azkuek sortutako *Ibaizabal* aldizkarian 1899.ean eta 1900.ean. 1906.ean, Durangoko Elosuren Irarkolan argitaratu zuen *Aita San Frantziskoren Irugarren Ordenako Erreglia eta Indulgentziak*. Gernikako euskararen idatzita daude.

Hau baino urte bi zaharragoa zen Cesareo Miangolarra Aberasturi, Gernikan 1874.ean jaioa, Deustun eta Pedernalesen apaiza izandakoa eta azken urteetan Gernikako Kalzada Babesetxean kapellau ezagutu genuena, 1958.ean hil arte. Orain tamalez joan zaigun Jokin Zaitegi grekeratik itzulpenetan trebea izan bada, Miangolarra izan zen latinezkoak euskaratzen punterengoa. Bilboko *Jel* eta *Euzkadi* aldizkarietan, 1907.eta 1908.ean euskaratu zituen Bergiliren Eglogak. Euskaltzaindiko Bibliotekan dagoen liburu batek hala dio: "Virgilio'ren Artzain Abestiak. Euzkeraldu dauz Miangolarra eta Aberasturi tar Kesara Deustuko Jaupariak. Bilbon, Astuiren Irarkolan, Tenderia, 19. 1912". Urte haietan Azkueren laguntzaile ere izan zen, beronek dion bezala Kantutegiko abestiak erdaratzen arduratu zen eta. Baina garbi zalea zenez gero, ez digu asko lagunduko Gernikako euskara gozatzen.

Horretarako dugunik idazle egokiena pertsonaia ezkutu bat da: DOMINGO KANALAETXEBARRIA ANIZ. Barka ezazue, jaunak, baina esan behar dituanak oso berriak dira, lehenengoz ematen dira misterioz beteko idazle honen xehetasunak eta; barka ezazue —diot— oraindik hitzalditxoaz luzatzea.

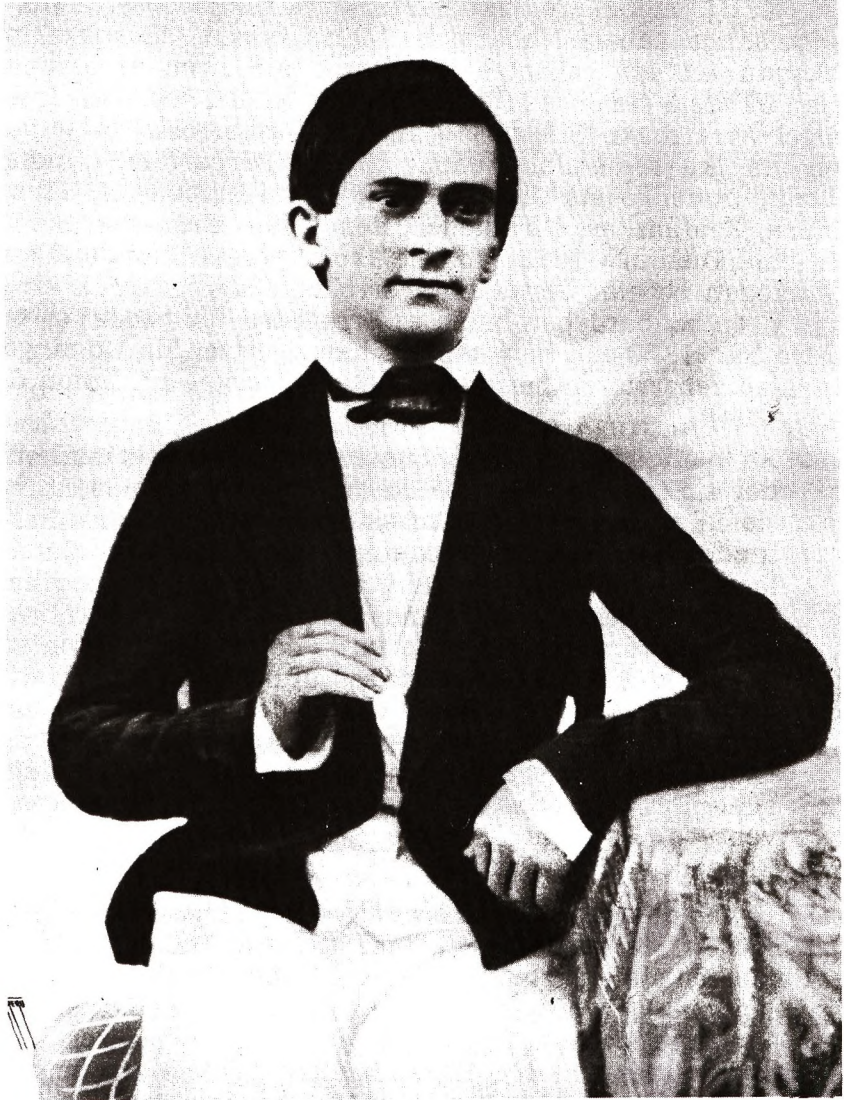
Duela 13 urte eman zuen idazle honen berri Aita Villasantek Gernika Hiri sortu zenetik VI. Ehunurteburuko Egitarauan. Nikolas Alzola, euskaltzain urgazleak ere Kanalaetxebarriak argitara emandako liburu bien berri eman zigun BRSVAP en 1966. ean. Aita Lino Akesolo, euskal-

tzain urgazlea hau ere, Gernika aldetik ibili zen idazle honen berriak bilatzen. Ni ere, Kanalaetxebarria deitura ikusten nuen albo herrietan ibili nintzen Parrokietako artxiboak arakatzen. Domingo Antonio Kanalaetxebarria bat Mundakako artxiboan agertu zen; baina 1854.ean hildakoa eta gehiagoko datu gabe. Ameriketara joandako praile eta idazle bat ere agertu zen ikerketetan, baina Juan Franzisko zen eta bigarren karlistadan Ameriketara joana zenez gero, ez zen ez gure pertsonaia. Azkenean lotu nuen haria: Meaza Kanalaetxebarriarrak bizi dira Gernikan eta heurretari-riko bat, Jose, urte askotan Marijesiak solista bezala abestu dituen. Kanalaetxebarriak Egurrolaren Irarkolan argitaratu zituen luburuen berri eman nionean, esan zidan gogoan zeukala beraren osaba Primitivo Kanalaetxebarria, Egurrola —nean enplegatuta egon zela eta gero Andaluzia aldera, Andujarrera, jo zuela bertan inprenta bat jartzeko asmoz. Beronen aitona Domingo Kanalaetxebarria izan zen, baina ikerle guztien buruan gure idazlea praile edo apaiza zen bere liburuen mamia ikusiz. Joserren arrebeekin egon nintzan gero eta ilunean argi pixka bat sartu zen: aitona Domingo Kanalaetxebarria zen benetan eta idazlea ere bai. Gogoan zeukaten etxean zeuden liburu eta paperak aitonak idatziak: letra txiki, fina eta garbia zeukan aitonak, noski. Baina liburuak eta paperak bonbardeotan erre ziren.

Idazlea bait zen Domingo, Meaza sendiaren aitona, baina nola gure prailea izan edo nola ulertu seme-alabadun ezkondu batek halako gaiak erabiltzea? Joan nintzen Gipuzkoako Biblioteka Probintzialera, han daude Kanalaetxebarriaren liburu bakarrak eta. Ha bai ez uztekoa! *Jesucristo jaunaren lege santia* liburuan, 89. orrian hala dio gure "praileak":

"euqui biar dogu gurasooc gueure semiacaz ardura andija, bestelan ez dogu ecer aurreratuco. Orregaitic bada, asten ezpadoguz gueure semiac Jaungoicoaren billdur santuan, charto ibillico gara bere aurrera eldu gaitzeanian..."

Horrez gainera, beste pasarte askotan, apaizak aipatzen dituenean, hirugarren pertsonan idazten du edo sermoi entzule bezala agertzen zaigu. Liburuaren idazlea, hain zuzen, ezkondua zen. Eta Meaza Kanalaetxebarria sendiaren aitona zen gure idazlea.

DOMINGO KANALAE TXEBARRIA ANIZ
(1828-1897)

XVIII. mendearen erdirantz, Arratzuako Josef Kana-laetxebarria Zabala Nabarnizko Maria Ipinza Aldekoarekin ezkondu zen eta ezkontza horretatik jaio ziren Arratzuan Juan Bautista eta Jose Migel, azkenengo hau 1790. ean. Jose Migel Arratzuako Silbestra Aniz Zaldibiskarrekin ezkondu zen eta lau seme-alaba eduki zituen: Bernardina, Juana Maria, Domingo eta Juan Manuel Kanalaetxebarria, Aniz, Ipinza, Zaldibiskar. Dirudienez, denak jaio ziren Gernikan, eta gure Domingo 1828.ean hiletako paperetatik ondoriozta dezakegun bezala. Gernikako Parrokiako Erregistroak erre-egin ziren bonbardeotan baina ez Erregistro Zibilekoak; erre-registro hau 1870.ean hasi zen eta han agertzen da Domingo Kanalaetxebarriaren heriotzeko datua (Sección 3.ª, Tomo 6, Folio 294):

En la villa de Guernica y Luno, a las nueve de la mañana del día trece de octubre de mil ochocientos noventa y siete... compareció D.ª Sebastiana Mendivil... manifestando en calidad de mandataria que D. Domingo Canalaetxebarria Aniz, natural y vecino de esta dicha villa, edad de sesenta y nueve años, de profesión sastre retirado, falleció a las seis de la tarde del día de ayer en su domicilio, a consecuencia de escrufulosis... Que el referido finado estaba casado en el acto del fallecimiento con D.ª Eduarda Gavicaechevarria Azpiri, natural de Lequeitio y de esta vecindad de cuyo matrimonio deja ocho hijos llamados D. Dionisio, D.ª María, D.ª Buena-ventura, D. Juan José, D. Ramón, D.ª Filomena, D. Eduardo y D. Primitivo...

Ilobek diote gaztaroan Bordelera joan zela sastre ogibidea ikasten eta gero Ameriketako Chilera. Handik itzulita ezkondu zen eta emazteztat Eduarda Gabikaetxebarria Azpiri, Lekeitio 1841. ean jaioa hartu zuen. Diruduna zen emaztea, aita Dionisio, elantxobetarra, itsasuntsi jabea zen eta. Gernikako Artekalen bizi izan zen matrimonioa eta bertan zeukan Domingok bere sasterria. Lehen aipatutako zortzi seme-alabak Gernikan jaio ziren baina gehienek Chilerantz jo zuten han zeuden etxeko ondasunak eta. Filomena, seigarren alaba, eta Primitivo, txikiena, geratu ziren Gernikan. Primitivok ere ihes egin zuen gerotxoago Andujarrera. Filomena geratu zen bada aitaren etxean eta berak gorde zituen aitaren paper eta liburuak. Primitivo Andujarren hil zen eta

beste guztiak Chilen. Domingoren alarguna bera baino urte bi geroago hil zen 1899 an.

Filomena Gernikan jaio zen 1877.eko Martxoaren 28 an eta bertan hil 1959.ean. Primitivo, gazteena, 1881.ean jaio zen. Filomena hartu zuen emaztetzat beraren lehengusu Gilermo Meaza Kanalaetxebarriak, Juana Maria, Domingoren arrebaren semeak. Ezkontza honetatik jaio ziren Maria Karmen, Isidoro, Jose, Maria Begoña, Jose Martin, Eduarda, Miren Belen eta Imanol Meaza Kanalaetxebarria, aitonaren berri eman didatenak.

Gernikako euskara estudiatzeko liburu interesgarri bi idatzi zituen Domingo Kanalaetxebarriak. Biak Egurrolaren "sulotegijan" argitaratu ziren. Antonio Egurrola Gandiaga inprimatzailea Abandokoa zen eta Durangon inprenta batetan lan egin ondoren, 1888.ean etorri zen Gernikara beraren "Librería-Imprenta-Encuadernación" delakoa, Furoetako Plazan jartzera. Lehen argitara eman zen liburua hau zen:

I

FR. BALENTIN DE BERRIO-OCHOA, TONQUIÑO MARTIRI BENERAGARRIJAREN BIZITZIA, BESTE ZUZEN BIDE BATZUCAZ, DOMINGO DE CANALA ECHEVARRIAK GAÑIC, GUEITUTA JESUCRISTO JAUNAREN PASIÑO SANTUCO ETA MISIÑOI SANTUETAKO CANTUCAZ. Liburuchu au dago Vitorijako Obispo Jaunac ontzat emonda. GUERNIQUEN, Antonio Egurrolaren suloteguijan, 1890 garreen urtian.

1865.ean argitaratu zuen Jose Migel Arrieta Maskaruak Balentin Berriotxoaren bizitza erdaraz eta hala azaltzen du Domingo Kanalaetxebarriak bere liburuaren "Asiera edo berba aurrecua"n. Baina gure Kanalaetxebarriak nahi zuen "zubei cer-bait esatia gueure eusquera ederrian... amodijo gueijago euqui biar gueuzquijon berbeeta moduban" Dirudienez ordurako hasi ziren garbizaleak lanean, hau dio gure idazleak eta: "Ez uste izan liburuchu onetan topauco dozubezala araco berba ederrac eusquera garbijan. Asco imiñico nituque; baiña uste dot iracurlee gueijenac ez leuqueezala aituco..."

Liburutxo hau ez da Arrieta Maskaruaren hitzulpen zuzena, zeren "Esango deusubedaz beste gauza batzuben artian, Berrio-Ochoagaz estudijoco lagun izan cirianai entzun da daucadazan gauza batzuc bere gañian" Balendinen lagun horien artean bazen, orduan Gernikan zegoen koajutore bat: Basilio Diaz de Espada, Bergarako semea, 1824.ean jaioa eta 1891.ean Parroko Jauna hautatua izango zena.

Nik dakidanik hiru sastre zeuden orduan Gernikan. Gure Kanalaetxebarria eta Tomas Atxirika eta Goitiatxu izenekoa. Kanalaetxebarria serio xamarra zen —ez dago beraren liburuak ikustea baino— eta beste biak oso zelebreek. Goitiatxu, esate batetarako, oso lukurreroa ei zen eta lanean jartzen zenean, prakak ez higatzeko beheratu egiten zituela, diote. Hil zorian aurkitu zenean, beraren lukurrerriaz anemiko bihurtu zen eta, osagileak Malagako ardauro gozoa edatea agindu zion.

— Hau bai pena —ezan zuen Goitiatxuk ardauro mustaturkeran— hain gauza gozoa probatu eta hil egin behar...

Atxirika, nere osaba Julio Bareñoren aitona, ez zen makur geratzen halako txantxetan. Kanalaetxebarria baino gaztetxoagoa zen, 1831.ean jaioa zen eta. Bestea baino urte bete lehenago hil zen, hau da, 1896.ean. Don Basilio Diaz de Espada joan zen eleizakoak ematen eta jakin zuenean nor zetorren,

— "Tire, tire, etxoat nik ezpatarik behar hiltzeko, berez be hilko nok eta..."

Liburuaren azken aldean Kanalaetxebarriaren bertso batzuek ematen dira, 1886.eko Bagila = Ekain 9 an jarriak "Berrio-Ochoaren azur beneragarrijac Tonquiñetic beraren jaiotz errira (Elorrijora) ecarri citubezan egunian". Eta gero Berriotxoak Tonkinetik bere amari egindako hiru gutun. Lehenengo azaguna da 1894.ean orri solte batetan argitara eman zen, eta 1927 Pedro Muñagorrik bere *Cartas del Beato Valentin de Berrio-Ochoa* liburuan eman zigun. Hirugarrena ere Muñagorrik ematen digu, baina bigarrena ez dut oraindik inon argitara emanda ikusi, Kanalaetxebarriaren liburuan izan ezik.

Liburua amaitzeko ematen digu Kanalaetxebarriak Basterretxearen "Jesukristori kendu ezker" eta beste misinoietako kantuak.

II

Jesucristo jaunaren legue Santia Domingo de Canala Echevarria Ganic Vitorijaco Obispo Jaunaren baimenagaz, 1892 garrenian. *Guerniquen, Antonio Egurrolaren Sulote-guiyan*, 1893 garreen urtian.

Bestea baino mardulagoa da liburu hau, nahiz eta neurri bardinekoa izan; baina letraren tipoak txikiagoak dira eta orrialde gehiago ditu.

Hemen ere euskararen goramena egiten du Kanalaetxebarriak hasieran. "Eusquera maitia berba-cuntza pobria dala?" Eta euskararen aberastasunaren alde egiteko aipatzen ditu Olaetxea, Astarloa, Mogelen "Baserritar jakitunaren Echecho Escolia" eta *Peru Abarca*. Kontuan eduki dezagun Peru Abarkaren lehendabiziko edizioa 1880.ean egin zela *Beti bat* aldizkari karlistan eta liburu bezala 1881.ean atera zela. Irakurri berria du bada Kanalaetxebarriak Mogelen liburu hau 1885.ean bere JESUCRISTO JAUNAREN LEGE SANTIA idazten duenean.

Eta begira zazue zer dion, beste liburuaren atarian bezala, euskara garbiaren aurka: "Imiñico nituquez nic liburuchu onetan berba asco eusquera garbijan; baina uste dot iracurla erdijac ez leuqueezala aituco; cer diñot nic erdijac? Ezda laurenac bere. Orregaitic bada escribidu gura dot liburuchu au Bizcaitar gutzijac edo gueijenac aituco dabeen moduan".

Kanalaetxebarriak diosku 1884.ean asmatu zela Gernikako ibarrian edo errekan kanal bat zabaltzea eta

Guerniquen izangogu
erbeste gentia
ez orregaitic galdu
Cristoren leguia.

Erbesteko erlijio gabeko jenteen beldurrez idatzi zuen Kanalaetxebarriak liburu hau. Jesukristoren bizitza eta aginduak komentatzen ditu sermoi itxuran eta zatirik handiena 1889.ean idatzita dago.

Gernikaren historiarako kapitulu bi oso interesgarriak ditu liburu honek: "XXVI. Esaaldi au escribidu zan 1885 garrenian, Españaco colera demporan". "April iñguruan"

hasi ei zen kolera eta "garagarrille azqueneco egunerarte ill diriala gueisso onegaz amalau milla ta iru persona" dio Kana-laetxebarriak. "XXVII. Coleria alhenduta guero" idatzia dago eta han ematen du "Cemendiaren (Azaroa) lauan, bostian eta seiñan" egindako Triduaren berri. Daniel Baertel eta Juan Luis Arrue, frantziskotarrak eta biak durangoarrak izan ziren sermolariak. Franzisko Ormaetxegoitia zen orduan Parroko Jauna eta Jose Marzelo Lekanda Alkatea. Ramon Iturbe aipatzen du hiriko Sekretario bezala eta hemen esan behar dotana da Iturbe izan zela oraindik Lumorako Kurutze Bidean abestuten den "Neure Pekatuak" kantuen egilea, baita ere beste liburuxka urri baten egilea: *La fusión de Guernica y Luno ante la Ley Foral* Delmasek 1882.ean argitara eman zuena.

XXXII. kapitulua da liburuaren azkena. Eta amaitzeko ezin hitz hobek esan: "Euscaldunac: galduten bada eusqueria gure artian, ez daquit cer izango dan gugaz".

Ez zuen Seberok Kanalaetxebarria ezagutu, baina halako euskalduna adiskide bezala segurazki hartuko zuen. Herriko euskara zaleak, biak, Ameriketara ere ibilitakoak, gizon zintzo, zuzen eta finak biak. Herriko euskararen alde jarraitu zuen Seberok Kanalaetxebarriak hasitako lana. Bion izpiritua dago gaur, hemen, gure artean.